

*І. П. Панасюк,
к. е. н., доцент кафедри міжнародних економічних відносин і бізнесу,
Національний авіаційний університет, м. Київ*

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ЕВОЛЮЦІЇ ВИЗНАЧЕНЬ ПОНЯТТЯ "КАПІТАЛ" У КОНТЕКСТІ ЙОГО ДОМІНАНТНИХ ХАРАКТЕРИСТИК ЯК ЕКОНОМІЧНОЇ КАТЕГОРІЇ

*I. Panasiuk,
Ph.D., associate professor of geography and tourism, National Aviation University, Kyiv*

THEORETICAL APPROACHES TO THE EVOLUTION OF DEFINITIONS OF THE CONCEPT OF "CAPITAL" IN THE CONTEXT OF ITS DOMINANT CHARACTERISTICS AS AN ECONOMIC CATEGORY

Розглянуто та проаналізовано ключові аспекти поняття "капітал" крізь призму основних характеристик цієї економічної категорії, що зумовлює необхідність аналізу різних підходів до такого визначення. Категорія "капітал", яка є одним із складних, неоднозначних понять в економічній теорії, що синтезує багатоваріантність економічного підходу до обґрунтування сутнісних сторін економічного процесу. Це поняття включає в себе багатогранність понятійного апарату в економічній теорії та практиці.

В умовах мінливості ринкової економіки, капітал є одним із ключових факторів влади та впливу. Капітал є фундаментальним, складним, багатоаспектним і в силу цього не достатньо дослідженим економічним явищем. На сучасному етапі функціонування підприємства особливо необхідним є дослідження фактору узгодженості функціонування фізичного, фінансового та інтелектуального капіталів підприємства.

Досліджено сутнісні характеристики капіталу підприємства та проаналізовано існуючі підходи до його структуризації, які дозволяють оптимізувати вартість капіталу та обрати найбільш вигідну для підприємства стратегію розвитку.

The key aspects of the concept of "capital" are examined and analyzed through the prism of the main characteristics of this economic category, which calls for an analysis of different approaches to this definition. The category "capital", which is one of the complex, ambiguous concepts in economic theory, synthesizes the multivariance of the economic approach to the substantiation of the essential sides of the economic process. This concept includes the multifaceted conceptual apparatus in economic theory and practice.

In a volatile market economy, capital is one of the key factors of power and influence. Capital is a fundamental, complex, multidimensional and, therefore, not sufficiently explored economic phenomenon. At the present stage of the enterprise's operation, it is especially necessary to study the factor of conformity of the activity of the physical, financial and intellectual capital of the enterprise.

The examined essential characteristics of the enterprise's capital and analyzed the existing approaches to its structuring, which will allow to optimize the cost of capital and choose the most profitable development strategy for the company.

Ключові слова: капітал, управління капіталом, структура капіталу підприємства, ринкова економіка, стратегія розвитку.

Key words: Capital, capital management, capital structure of the company, market economy, development strategy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Капітал є однією із ключових домінант функціонування економічної системи. Наука, досліджуючи сутність капіталу, обґрунтовує його як складну, багатоаспектну категорію, еволюція якої відобразила історичний процес розвитку суспільства, його продуктивних сил і виробничих відносин, прав власності, динамі-

ки та структури товарного виробництва і споживання, інтересів різних соціальних груп тощо.

Капіталу належить головна функція в процесі розподілу, перерозподілу та споживання матеріальних благ. Забезпечення управління ефективністю використання капіталу підприємством потребує ґрунтовного дослідження теоретичних аспектів дефініції "капітал"

Таблиця 1. Еволюція трактування сутності поняття "капітал" вченими-економістами

	Античні часи
Арістотель	Капітал розглядався як набуте в результаті певної економічної діяльності багатство. Капітал може бути двох видів: 1) давне природооо багатство, яке пов'язане з постійним нагромадженням засобів, необхідних для життя і користних для держави чи домашнього об'єднання; 2) накопичення грошей, необхідних для їх примноження
	Середньовіччя
В. Стайффорд, А. Мокретьєн, Т. Манн, Г. Скарффі та ін.	Капітал розглядався через призму нагромадження грошей (або грошових цінностей (у золоті, сріблі та контованксах)). Представники цієї школи розглядали капітал як визначену, конкретну суму грошових коштів, використання якої забезпечує отримання додаткового доходу
	Фізіократи
А. Тюрго, В. Гурце, М. Рісеті, П. С. Дюпон де Немур та ін.	Розглядали капітал як «шистєорину категорію», що історично пригамаша всім способам виробництва, всім періодам розвитку людства і всім народам. Фізіократи першими почали розглядати процеси капіталотворення у реальному виробництві (в якому відбувається постання природних ресурсів та людської праці), а не лише у сфері обігу, що є їхньою безумівнівою заслугою
Ф. Кене	Капітал – це не гроші, а ті засоби виробництва, за допомогою яких створюється «вистий продукт» – багатство, який залишається після сплати всіх видатків з доходу, що отримуються з володіння». У своїй праці «Економічна таблиця» (1758 р.) він зробив першу спробу моделювання економічного кругообігу і вперше започаткував науковий підхід до класифікації капіталу. У весь суспільний капітал (який він ототожнював виключно із сільським господарством) він поділив на дві частини: первинні аванси (витрати на інвентар, худобу – тобто фактично основні <i>капітали</i>) і щорічні аванси (витрати на насіння і робочу силу – тобто оборотний <i>капітал</i>). Первинні аванси використовувалися тривалий час – 10 років, а щорічні аванси – протягом року. Автор вперше в економічній науці розробив модель економічного колообігу з урахуванням руху основного й оборотного капіталу та отримуваних продуктів, за яким суспільний продукт на макроекономічному рівні може бути реалізований при дотриманні певних пропорцій між його речовими і вартісними елементами
	Класична політична економія
А. Сміт	Уперше зробив висновок про те, що капітал є результатом минулої праці й деякий час може залишатися не задіяним у процесі виробництва. Тобто капітал як потенціальний ресурс накопичується і зберігається до часу його фактичного використання. Зокрема у своїй праці «Дослідження про природу і причини багатства народів» (1776 р.) А. Сміт розглядав капітал як накопичений запас засобів виробництва (накопичене багатство), що використовується для господарських потреб і приносить дохід. Трактуючи категорію «капітал», А. Сміт уперше відзначив існування систем виробничих відносин. Зокрема він вважав, що капітал формується внаслідок присвячення повними особами продуктів виробництва, створених працею інших людей. Система економічних поглядів А. Сміт ґрунтувалася на визначенні капіталу як певного запасу, який використовується в процесі виробництва. Водночас він звертав увагу на те, що всі запаси можуть виступати у ролі капіталу. Якщо вони кількісно обмежені і спрямовуються тільки на споживання, то, за висновками А. Сміта, не можуть бути джерелом доходу. А. Сміт, як і фізіократи, виділяв у капіталі дві його форми: функціонування – основну і оборотну. Однак, на відміну від фізіократів, він застосував ці форми до будь-якого продуктивного капіталу, а не лише до того, що використовувалося у сільськогосподарській сфері, та стверджував, що весь капітал будь-якого підприємства поділяється на капітал основний і оборотний капітал. Водночас А. Сміт класифікував основний і оборотний капітал на якісно новий основи. Тобто основний капітал в уяві А. Сміта – це капітал, що тривало використовується, не залучається до сфери кругообігу, довгий час не змінює власника. До оборотного капіталу він відносив продовольчі товари, матеріали і готові вироби, гроші, тобто такий вид капіталу, що знаходиться постійно в обігу і приносить прибуток при переході його з рук одного власника в руки іншого. При віднесенні капіталу до оборотного або основного Д. Рікардо вважав необхідним враховувати, за який термін зношується капітал і як часто він потребує ресурсів для відтворення. Зокрема Д. Рікардо зазначав, що є велика різниця у часі, протягом якого різні капітали слугують суб'єктам. У залежності від того, як швидко зношується або споживається капітал, його можна віднести до оборотного або основного капіталу. Таким чином, Д. Рікардо суттєво удосконалив підходи до класифікації основного й оборотного капіталу в залежності від терміну його використання у виробництві та механізмів відтворення
Ж.-Б. Сей	Визначав капітал як суму цінностей і бачив у ньому один з провідних чинників виробництва, що поряд з працею і землею приносить його власнику дохід. Заслугою Ж.-Б. Сей є також започаткування теорії факторів виробництва, у якій капіталу відіало провідну роль. За висновками Ж.-Б. Сей, у процесі використання трьох факторів виробництва – праці, землі і капіталу – створюється товар як користність. Виключити із користності товару, суспільство визначає його цінність. Цінністю товару є цінність продуктивних послуг, тобто праці, землі і капіталу, які є витратами виробництва. Водночас праця, земля і капітал, що беруть участь у процесі виробництва, слугують для створення не лише вартості, але й доходу. При цьому фактор «праця» породжує заробітку шляху, як дохід виробників, фактор «капітал» – відсоток як дохід капіталіста, а фактор «земля» – ренту як дохід землевласника
Н. Сен'єр	Природні ресурси та людську працю він відносив до первинних факторів виробництва, а до вторинних – утримання. Саме фактор утримання він вважав основою капіталу. За висновком Н. Сен'єра, утримання має характерні відмінності від праці й природних ресурсів. Воно є необхідною умовою існування капіталу і спорідненою категорією до прибутку, як праця до заробітної плати
Дж. Мільє	Говорячи про сутність капіталу, Дж. Мільє відзначав, що «...крім початкових і загальних умов виробництва – праці й природних сил – існує ще одна умова, без якої неможливо здійснювати виробничу діяльність... Цеється про попередньо нагромаджений запас продуктів минулої праці, цей нагромаджений запас продуктів праці називається капіталом». Дж. Мільє сформулював дуже важливу теоретичну позицію, що характеризують роль капіталу в суспільному відтворенні, а саме: – пряму залежність економічного розвитку від наявності капіталу. Незадіяний капітал стимулює розвиток, а інвестований – виробництво додаткового капіталу дає можливість створити нові робочі місця; – капітал формується завдяки заощадженням, які можуть перетворитися на капітал у процесі виробничого використання; – майбутнє споживання за рахунок утримання від теперішнього може забезпечуватися лише продуктивним виробничим споживанням на розширеній основі; – капітал – це засоби, спрямовані на організацію й забезпечення продуктивної праці. У свою чергу попит на товари показує, «...в якій конкретній галузі виробництва буде задіяно працю та капітал...». Тобто Дж. Мільє визначав капітал як основний фактор започаткування виробництва, який залежить від рівня заощаджень та утримання від поточного споживання

та особливостей його структурної побудови з урахуванням цільових критеріїв її економічної обґрунтованості.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Економічна категорія "капітал" досліджувалась багатьма провідними вітчизняними і зарубіжними вченими-економістами, серед яких Базилевич В.Д., Камінська Т.Г., Квасницька Р.С., Югас Е.Ф., Олексик О.І., Агапова І.І., Богачева Г.Н., Стельмащук Ю.А., Туган-Барановський М.І., Балабанов І. Т., Бідник О.І., Біла О.Г., Юшко С. В., Бланк І.А., Брігхем Е.Ф., Катан Л.І., Клименко С.М., Черемісова Т.А., Крамаренко Г.О., Поддєрьогін А.М., Подольська В.О., Селєзньов В.В., Суярова О.О. та ін, проте тема капіталу залишається актуальною і сьогодні, враховуючи динамічність розвитку економіки та мінливість зовнішньоекономічного середовища.

Мета статті

Метою статті є узагальнення та систематизація існуючих теоретичних положень щодо поняття "капітал", дослідження теорії і практики формування і використання капіталу із урахуванням реалій розвитку вітчизняної економіки.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Важливою складовою дослідження та науковим підґрунтям з'ясування економічної сутності капіталу підприємства є аналіз еволюції поглядів на категорію "капітал", який дозволить з'ясувати сутність та зміст поняття "капітал підприємства" у теперішніх економічних умовах з урахуванням еволюційного, структурного та економічного підходів [1; 2].

Процес формування різноелементної структури капіталу підприємства є його індивідуальною прерогативою, проте воно не завжди є економічно обґрунтованим з позиції взаємозв'язку зростання рентабельності власного капіталу та забезпечення фінансової стійкості, тому критичне дослідження дефініції та генезису капіталу дає змогу констатувати, що для визначення суті та структури капіталу характерними є два протилежних погляди: з одного боку, економісти трактують капітал як сукупність матеріальних цінностей, а з другого — як вартість, яка авансується на придбання факторів виробництва.

Вивчаючи економічну сутність капіталу необхідно провести узагальнення його ретроспективних трактувань у економічній думці (табл. 1) та здійснити порівняльний аналіз з метою визначення його сутності сучасними вченими-економістами.

Отже, вчені-економісти як минулих часів, так і сучасні підходять з різних сторін до визначення сутності поняття капіталу. Слід зазначити, що одна група визначень цієї категорії фіксує фінансову сторону, інша — натуральну.

Економічна теорія дуже широко трактує поняття "капітал", що як правило, у різних енциклопедичних виданнях характеризується як "загальновідоме, але вкрай важке для визначення поняття, тому варто зазначити, що усі наведені вище визначення та трактування доповнюють одне одного та дають змогу комплексно охарактеризувати сутність та функціональні характеристики поняття "капітал" як економічну категорію.

ВИСНОВКИ

На основі критичного ретроспективного аналізу існуючих формулювань поняття "капітал підприємства" було уточнено його зміст з позиції еволюційного підходу та функціонального призначення. Розуміння сутності поняття "капітал" дає можливість пошуку шляхів зростання рівня конкурентоспроможності підприємства на

ринку. Такий підхід може бути використаний при обґрунтуванні політики управління капіталом підприємства, що є перспективним напрямом подальших досліджень у цій галузі.

Література:

1. Квасницька Р.С. Управління капіталом підприємства через призму еволюції його визначення та змісту як економічної категорії / Р.С. Квасницька // Наукові праці Донецького національного технічного університету. Серія: економічна. — Донецьк: ДонНТУ, 2003. — Вип. 56. — С. 223—229.
2. Юшко С.В. Критичний аналіз економічної сутності поняття "капітал підприємства" / С.В. Юшко, А.А. Лугова // Вісник економіки, транспорту і промисловості. — 2011. — № 36. — С.234—238.
3. Суярова О.О. Узагальнення існуючого досвіду класифікації капіталу підприємства [Електронний ресурс] / О.О. Суярова. — Режим доступу: http://visnyk-sumdu.edu.ua/arhiv/2009/Econom_2_09/09soodkk.pdf
4. Югас Е.Ф. Економічна сутність та види капіталу / Е.Ф. Югас, О.І. Олексик // Науковий вісник Ужгородського університету. Сер. Економіка. Вип. 2 (43). — 2014. — С. 63—67.
5. Мельничук Д.П. Капітал у працях західних мислителів-економістів: від античних часів до першої половини XIX століття // Економіка і регіон. Науковий вісник Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка. — Полтава: ПолтНТУ ім. Ю. Кондратюка, 2012. — № 1 (32). — С. 63—68.
6. Лук'яненко І.І. Економічна сутність та значення капіталу в господарській діяльності підприємства / І.І. Лук'яненко // Молодіжний науковий вісник УАБС НБУ, Сер.: Економічні науки. — 2013. — № 4. — С. 315—325.
7. Камінська Т.Г. Економічна сутність та класифікаційні характеристики капіталу підприємств / Т.Г. Камінська // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. — 2011. — № 2 (20). — С. 230—245.

References:

1. Kvasnitska, R.S. (2003), "Managing the enterprise's capital through the prism of the evolution of its definition and content as an economic category", Scientific works. Donetsk, National Technical University, vol. 56, pp. 223—229.
2. Jushko, S.V. and Luhova, A.A. (2011), "Critical analysis of the economic essence of the concept of "Capital of an enterprise"", Journal of economy, transport and industry. pp. 234—238.
3. Suyarova, O.O. (2009), "Generalization of existing experience of classification of the capital of the enterprise", Visnyk SumDU. Seriiia Ekonomika, available at: http://visnyk.sumdu.edu.ua/arhiv/2009/Econom_2_09/09soodkk.pdf (Accessed 10 April 2017).
4. Yuhas, E.F. and Oleksyk, O.I. (2014), "Economic essence and types of capital", Naukovyj visnyk Uzhhorods'koho universytetu. Seriiia Ekonomika, vol. 2 (43), pp. 63—67.
5. Melnychuk, D.P. (2012), "Capital in the writings of Western thinkers-economists: from ancient times to the first half of the XIX century", Ekonomika i rehion, vol. 1 (32), pp. 63—68.
6. Lukyanenko, I.I. (2013), "The economic essence and importance of capital in the economic activity of an enterprise", Molodizhnyj naukovyj visnyk UABS NBU, Seriiia: Ekonomichni nauky, vol. 4, pp. 315—325.
7. Kaminska, T.G. (2011), "The economic essence and classification characteristics of the capital of enterprises", Problems of theory and methodology of accounting, control and analysis, vol. 2 (20), pp. 230—245.

Стаття надійшла до редакції 04.04.2017 р.